A

MAGYARORSZÁGI ROMÁNOK

SZENT UNIÓJA.

TANULMÁNY AZ EGYHÁZTÖRTÉNELEM KÖRÉBŐL.

IRTA

SIEGESCU JÓZSEF.

Külön lenyomat a „HITTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT“ 1896. évi IV. füzetéből.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM RÉSZVÉNY-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1896.

Barátságom jeléül

Dr Siegescu József

A MAGYARORSZÁGI ROMÁNOK SZENT UNIÓJA.

TANULMÁNY AZ EGYHÁZTÖRTÉNELEM KÖRÉBŐL.

IRTA

SIEGESCU JÓZSEF.

Külön lenyomat a „HITTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT" 1896. évi IV. füzetéből.

BUDAPEST.
AZ ATHENAEUM RÉSZVÉNY-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.
1896.

ELŐSZÓ.

Jelen értekezésemben törekvésem volt, röviden a magyarországi románoknak az egyedül üdvözítő kath. egyházba való visszatérését előadni. Mondom, visszatérését. Mert ha Photius szerencsétlen szakadása be nem áll — a románok még most is ott volnának mind, ahol eredetiben voltak: egy szívben, egy hitben Rómával.

Sajnosan kellett tapasztalnom, hogy nagyon kevesen vannak, akik az unió okait, befolyását és áldástterjesztő következményeit ismerik. Istennek gondviselése talán sehol sem mutatkozik oly kézzelfoghatólag, mint a román egyházban — az unió után. Mindaz, ami a román nemzetben, egyházban jó, dicső — nagyítás nélkül legyen mondva — az uniónak köszönhető. Irodalma, műveltsége, haladása a többi nemzettel, az uniótól kezdődik. Mi is volt a román az unió előtt? Másnak rabszolgája, a kálvinisták prédája — ami értekezésem első részéből kiviláglik.

Másodszor is mondom, hogy a románok unióját nagyon kevesen ismerik; pedig egyháztörténelem szempontjából is fontos. Nem ismerik azon egyszerű okból — mert nem volt alkalmok azt egy rövidebb értekezésben olvashatni. Nem mondom, hogy azok, akik a történelemmel sokat foglalkoznak, nem ismernék — de nem ismeri a többi, akinek se ideje, se alkalma vele sokat foglalkozni.

Ezeket tekintetbe véve, elhatároztam magamat ezen értekezés megírására. Nem ígérek sokat és nem ígérek újat. Hisz kezdetleges erőim azt nem is ígérhetik. De igyekeztem az adatokat úgy csoportosítani és előadni, hogy dolgozatomban röviden bár, de minden meglegyen.

Budapest.

FORRASOK.

Dr. Nilles Miklós: Symbolae ad illustrandam Historiam Ecclesiae Orientalis.

Baritiu György: Parti alese diu Istoria Transsylvaniei.

Dr. Sincai György: Chronica Romanilor.

Dr. Gramma Sándor: Istoria Basericei Romanesci unite cu Roma.

Moldovan János: Acte sinodali I. II.

Moldovan János: Spicuire in istoria baserecesca a Romanilor.

Cipariu T.: Acte si fragmente.

Dr. Gramma Sándor: Foia besericésca című folyóiratban sok érdekes értekezés van.

Dr. Szmigelszky Victor: Unirea Cestiuni din dreptul si istoria bisericei romanesci unite.

Dr. Breznay: Religió.

Különféle értekezések.

Dr. Lauran Ág.: A sz. unió.

Popea Miklós: Vechea Metropolia.

Major Péter: Istoria besericésca.

A MAGYARORSZÁGI ROMÁNOK SZENT UNIÓJA.

A román egyház állapota az unió előtt.

Sokan, de nagyon sokan vannak különösen a románok között, akik még most is, két száz évvel az unió után, a katholikusok ellen vádaskodnak. Ezt természetesen azok teszik, akiknek ez a kenyerök, akiknek ez érdekökben áll, és pedig a görög keletiek; azok, kik az unió dús gyümölcseit eltagadni, annak jótékony működésével szemben szemet húnyni akarnak. Ezek a görög keleti urak, nem tekintve az akkori egyház szomorú, szolgai állapotát, tele torokkal kiáltják: — hiszen ha ez az átkozott unió nincsen, mily erősek lehetnénk mi (t. i. románok) most, nem volnánk két részre oszolva, hanem egy test, egy lélek volnánk, mint 200 évvel ezelőtt.

Mindenekelőtt az értekezés szűk keretéhez képest vázolni fogom rövid, általános vonásokkal azon ideális állapotot, amelyre oly sokszor és oly sokan szoktak hivatkozni, hogy lássák és meggyőződjenek, hogy bizony, ha az Isten meg nem könyörül e sokat szenvedett népen, most talán vagy nem is léteznék, vagy ha léteznék, akkor sem úgy, mint azok képzelik: egy testben, egy lélekben, hanem reformálva és alávetve a református egyháznak.

Nézzük csak, hogy az erdélyi törvényhozás megemlékezett-e valamiképen a románokról? Igen; számos adatot találunk, amelyek mind a román egyház reformálásáról vagy a román egyházról mint már reformáltról szólnak. Egy szóval, a fejedelmi udvarból indul ki az áramlat, a fejedelmi udvarból jönnek és inspiráltatnak a törvények és rendeletek. Így midőn az 1566 november 30-án tartott országgyűlésnek XXXVI. törv.-cikkében az összes Luther és Kálvin tanaival ellenkező tanok eltörlését határozták el, a románokra is ke-

rült a sor, akiknek vallását haeresisnek deklarálták. Bod Péter következőképen kommentálja e t.-cikket: »Unanimi consensu decreverunt, ut verbum Dei ubique praedicetur, idololatria virtutibus divinis inimica eradicetur: *praecipue inter Valachos,* quorum ductores coeci coecos ducunt, atque ita tam se quam miseram plebem in foveam deduxerunt. (Verba sunt decreti.) Jam vero ipsorum ministri superiorum censurae subjiciuntur, ut tanto accuratius officio satisfacere adniterentur«. Ugyanezen ülésen egy Georgie nevű papot románok fölötti superintendensnek neveztek ki. A XXXVII. t.-cikkben kimondják, hogy mindazok, kik az előbbi cikkel esetleg nem volnának megelégedve, disputáljanak *a bibliából* Georgie pappal, és ha még akkor sem akarnának áttérni a kálvinista vallásra, legyenek azok akár román püspökök, akár szerzetesek, akár papok, egyszerűen számüzetésbe küldendők. A nép pedig csak Georgie püspökre és az általa kreált papokra hallgasson, és aki ezeket bántalmazni merészelné, nota infidelitatisszal sujtandó.

Tessék, a keleti egyház vallása törvényileg törültetik. A többség hallgatott és Kálvin vallására tért át.

Hogy sokan tértek át, arról meggyőződhetünk, ha Bod Péter következő sorait olvassuk: »Quoniam de plebe valachica sunt plurimi, quos Dominus Deus radiis veritatis illuminavit, a professione graeca recesserunt, et verbum Dei propria ipsorum lingua praedicatum audiunt, quorum superintendens iam defunctus est. Decrevimus igitur, ut ex se ipsis eligant superintendentem, ne vivi Dei inter illos verbi praedicatio cesset, imo vero progressum habeat«.

Érdekes az előbbi törvénycikk azért is, mert alapul szolgál a későbbi törvényhozóknak. Mindnyájan, még a katholikus Báthori Istvánt sem kivéve, hasonló drákói törvényekkel kedveskedtek a románoknak — és a metropoliták vagy hallgattak, vagy számüzetésbe küldettek.

Nagyon hosszas volna itt a metropoliták üldöztetéseiről tárgyalni. Javadalmaik elraboltattak, tekintélyöket mindenféle alávaló dolgokkal tönkretették, úgy hogy még az utolsó béressel sem merészeltek volna olyast tenni, amit

egy oláh metropolitával tettek. Érdekes II-ik Sawa élete, aki a metropolitai széket 1656—1680-ig birta. Ennek életét találjuk Teophilus püspök synodust megnyitó beszédjében következőképen leírva: »Variis etiam aliis modis affligebantur et vexabantur religionis tenaces viri Valachici, praesertim ecclesiastica dignitate insigniti, imo quandoque etiam verberibus afficiebantur, quemadmodum Archieppus Sabbas II. Huic in castro Balázsfalvensi jussu Principis ad mensam ejus sedenti, ut Archieppum possent accusare et vexare, subornatur quaedam prostituta foemina, quae *catulum caninum* bene involutum pro infante jam exspirante *baptisandum* fert. Archieppus vero, subolfaciens eorum fraudem, surgens de sede, adiit foeminam, evolvit linteamina, conspicit canem, redit ad mensam, scindit de raphano, quem ille edebat (erat enim dies Veneris) porrigit cani; aversatur canis et capere renuit. Item Archieppus ad mensam redit, tollitque de patena, ex qua princeps cum suae religionis asseclis comedebat, frustrum carnis, quod tradit cani, qui magna cum aviditate illud arripit. Tunc Archieppus publice ad mensam respondit: Si meae religionis esset, mea utique fercula comederet, et ipsum baptisarem, quia vero hoc minime facit, meae religionis non est; baptizent eum ii, quibuscum eosdem cibos comedit, nam horum religionis merito censetur«. Igaz, hogy egy fejedelmi asztalnál ez erős vágás volt, de hasonlóképen cselekedett volna bárki, aki vallását, egyházát csak kevéssé is szereti. Bizonyos, hogy Sawa el volt már határozva bármily büntetésre ezért a feleletért, de szivesen tűrt, mert zelusa diktálta. Ez és más okok még alapul szolgáltak arra, hogy Tofő Mihály superintendens ellene vádat emeljen. Apafy Mihály parancsára 1679-ben és 80-ban synodust hívtak egybe és mindkettőben Veresmarti János elnökölt, aki egyszersmind a panaszos és a bíró szerepét viselte. Itt Sawát letették, fogságba küldték és 21 évi főpapi működés után Játsban fejezték le.

Sawa után a reformátusok valami hunyadmegyei Budai József nevezetű papot választottak metropolitának, akinek a 19 pont elfogadása mellett (amelyekről későbben lesz

szó) még juramentum fidelitatis-t is kellett a kálvinista superintendens előtt tennie. Ebben az időben a románok közül, Bod Péter vallomása szerint, nagyon sokan elfogadták egész teljességében Kálvin tanait és csak a külsőségeket, a keleti ritust tartották még fönn, usque ad beneplacitum. Nemcsak egyszerű papok, nemcsak arisztokraták, de még nagyobb egyházi dignitásban lévők is. »Erant non pauci ex Valachorum Ministris cum Reformatis uniti eandemque praeter Ritus sequentes fidem, etiam ex Petrupopis. Tales aliquot a Proceribus Reformatis die 28-a Novembris Anni 1700 literis adsecurati, quod in Ritibus eorundem conservabuntur, et adversus quosvis libertatem eorundem perturbantes protegentur. Erant hi praecipue Ecclesiarum Valachicarum in Comitate Hunyadiensi Ministri. (Ebből mindjárt megértjük, miért választottak vagyis neveztek ki metropolitának hunyadmegyeit.) Alii etiam non pauci si cogantur, promptiores se ostendebant ad Unionem cum Reformatis, quam Romano-Catholicis.

Egyszóval, ebből meggyőződhetünk a román egyház állapotáról a sz. unió előtt.

Érdekes lesz még megismertetni azt a módot, miképen lehetett valaki metropolita és azokat a föltételeket, amelyekhez a kálvinisták a metropolita széket kötötték. A föltételek száma kezdetben I-ső Rákóczi György alatt csak 15 volt, későbben Apaffy Mihály még négygyel gazdagította e gyönyörű kis gyüjteményt. Legyen szabad ezek közül egy párt itt mutatónak és kóstolónak bemutatnom; különösen azok közül, amelyekből a kálvinista egyház superioritása a román fölött tünik ki.

II-ik pont. Quod catechismum ipsis jam exhibitum (t. i. calvinista) recipiet, recipique per alios curabit eumque juventutem ipsam tum ipsemet diligenter docebit, tum per alios doceri faciet.

VI-ik pont. Quod cruces et simulacra in templis collocata non cultu aliquo religioso colet, verum pro ornamentis dumtaxat templorum ac memoria passionis Dni habebit, haberique faciet.

VII-ik pont. Quod ceremonias ad tumulos vel sepulturas e vivis migrantium juxta receptum Christianorum morem ac consuetudinem adhibitis, ubi necessum foret, concionibus et cantionibus sacris peragi faciet, superstitiones autem illas aniles nequaquam approbabit vel docebit, approbarique vel doceri faciet.

Érdekes a mi szempontunkból különösen a X-ik pont.

X. Quod illos, qui ex Valachis sive ecclesiasticis, sive plebejis instinctu Spiritus sancti veram fidem orthodoxam (hoc est, calvinismum) amplexi, sese eppatui adjunxerint orthodoxo, eos nullo modo turbare vel molestare clam vel palam attentabit, per aliosque attentari permittet, quia eosdem aeque ac sibi parentes paterna caritate prosequetur, neque contra eosdem apud populum quidquam adversi molietur vel per alios quospiam moliri faciet neque patietur.

A legfontosabb azonban az utolsó pont, amely a kel. egyház autonomiáját egész teljességében megsemmmisíti.

XIX. Ut Eppus Valachicus non solum in pastorum ac seniorum Valachicorum ad suum ministerium ordinatione ac indignorum depositione ac poenitentium reassumptione, generali visitatione ecclesiarum valachicarum, revisione arduarum causarum ecclesiasticarum, sed etiam in indictione ac directione Synodi generalis Valah. a praescripto Eppo orthodoxo Transsylvaniae dependeat, finitaque Synodo Valach. in Synodo orthodoxa evangelicae religionis Reformatorum pastorum Hungarorum ad nutum praenominati Eppi *personaliter* cum certis sibi adjunctis compareat, partim ut res in sua Synodo decisas maturae revisioni subjiciat, partim ut religionis verae, processuumque ecclesiasticorum majorem notitiam addiscat, suosque deinde iisdem instituere valeat, etc.

Az egyház tehát majdnem egészen a kálvinisták kezében volt. A helyzet magaslatára emelkedve belátták, hogy erőszakkal még sem lehet egy erős alappal biró kálvinista uniót létesíteni és egy másik, háladatosabb eszközhöz is nyúltak és pedig szellemi téren akartak a románokhoz férkőzni. Csakhamar román nyelven szerkesztett — de Kálvin

tanaival szaturált — egyházi könyveket készítettek. Így pl. a »Psalterium«-ot, amelynek előszava telve van a római pápa ellen szórt rágalmakkal. Nem sokára rá kiadták az újszövetséget, amelyben, eltekintve tévtanaiktól, a katholikusokat pseudoprófétáknak, a pápát pedig antikrisztusnak nevezik. Legveszélyesebb volt a Rákóczi György parancsából készített »Oláh káté« »Catechismul romănesc« azaz »calvinesc,« mely egészen Kálvin tanai szerint volt készítve és a románoknak szánva.

Ezekkel sem érhettek el nagyobb eredményt, mert a papság és a nép egészen tudatlan volt.

Miből állt a papság egész készültsége? A papság egész tudománya és készültsége a cyrill betűknek ismeretében állt. Docti számba mentek azok, akik valamely zárdában némi énekismeretekre is tehettek szert. Nem volt egyetlen iskola vagy a papok vagy a nép nevelésének szánva. Fizetésök semmi; csodálatos tehát az, hogy a papok száma mégis oly nagy. Egyes nagyobb faluban néha hat pópát is találunk. Még a legkisebb, 40—50 füstből álló falunak is volt legkevesebb két pópája. Így fejthetjük csak meg magunknak azt a problémát, hogy más megyékhez viszonyítva Erdélyben oly nagy volt a papok száma. Ők semmiben sem különböztek a parasztoktól. (Ily sajnos tapasztalatokat szerezhetünk magunknak most is egyes községekben.) Arattak, szántottak stb. és különféle mezei munkával foglalkoztak a hivőkkel egy sorban. Prédikációról szó sincs. (Tisztelet a kevés kivételnek — de mai nap hasonló ebben a keleti egyház. Tudom, hogy tőlem rossz néven veszik, hogy ezt a sort ide iktatom, de alkalmam volt ezt tapasztalni. Bár ne volna igazam!) Nagyobb ünnepeken — ad augendam solemnitatem — a pópa föltette pápaszemét, elővette százados codexét, amelyet ősapáitól tamquam summam scientiae theologicae örökölt, és abból méla, szinte szivet érintő hangon olvasgatott; a világ minden kincseért semmit hozzá nem adva, egyrészről tudatlanságból, másrészről szem előtt tartva a nép azon régi jó (sic!) mondását: Noli esse doctior, quam

liber hic sanctus; quae approbata sunt, haec nobis lege; tua tute tibi habe et serva.

Így állt tehát a román egyház az unió előtt, és az unió idejében. Leigázva egészen, úgy hogy még mondani sem merészelte volna valamelyik pap, hogy ő tisztán gör. keleti pap, mert félt a következményektől. Politikai jogok élvezetéről a románok részéről még szó sem lehet, mert akkoriban politikai jogokat csak azok élveztek és élvezhettek, akik tagjai voltak valamelyik recipiált egyháznak. Recipiált pedig csak a katholikus, református, lutheránus és unitárius egyházak voltak.

Sem függetlenül nem kormányozhatták egyházukat, sem politikai jogokat nem élveztek és ezeknek koronájául valódi ókori tudatlanságban sínylődtek a románok az unió előtt. Lássuk már most, hogyan kezdődött az unió és mily jó reformokat hozott úgy egyházi, mint társadalmi és politikai szempontból a románokra.

Az unió közelebbi okai és kezdete.

Isten különös és bölcs rendeléséből Erdély 1690-ben ismét a Habsburgok bölcs uralkodása alá került. A népekkel szemben való igazságos bánásmód már *akkor is egyik* főjellemvonása volt a dicsően uralkodó Habsburg-háznak. Midőn tehát Erdély a Habsburgoké lett, legnagyobb csodálkozással vette észre Lipót király — akit a mély vallásosság, a katholikus hithez való rendületlen ragaszkodás jellemez, hogy a számra nézve oly nagy »oláh natio«-ról »oláh vallás«-ról semmiféle »Decretum«-ban még szó sincs. Ez az »oláh natio« a református urak számára nem létezett — hisz úgyis csak függeléke volt református egyházuknak. Kezdett az erdélyi dolgok iránt jobban és jobban érdeklődni úgy politikai, mint vallási és társadalmi szempontból is. Midőn arról győződött meg, hogy Erdélyben a katholikusok — habár recipiált vallásúak voltak — kis számuk miatt semmire sem mehetnek a reformátusokkal szemben, és miután a románok sokaságáról és azoknak szeren-

csétlen helyzetéről Apor István thesaurariustól is tudomást szerzett, hajlandónak mutatkozott a románokon segíteni akképen, hogy azok valamely recipiált vallásra térjenek át — nagyon jól tudva azt, hogy ha a románok vallást fognak változtatni, csak azt fogják választani, amely hitükhöz, vallási meggyőződésükhöz legközelebb áll, és pedig a katholikus vallást. Más mód nem is állt a király rendelkezésére a románokon segíteni, mint csak ez. Ha esetleg máskép akart volna segíteni, mindenekelőtt Erdély alaptörvényeit kellett volna megváltoztatni, ami ebben a kritikus időben lehetetlen volt.

Ép ebben az időben halt meg Warlaam, Gyula-Fehérvár metropolitája. Két évi vacantia után Theofil szerzetest választották meg érseknek, akit Bukarestben consecráltak. Visszatérvén elfoglalta érseki székét és ő is népe boldogításán tünődött. Gyulafehérvártt működött akkoriban egy Baranyi nevű jezsuita páter mint katholikus plébános, ki nemsokára Theofil érsek intimusa lett. Baranyi hamar észrevette Theofil érsekben a hajlandóságot az unióra, ha evvel is segíteni tudna népének nyomorult helyzetén. Ép jókor érkezett Lipót király 1692 augusztus 23-ikáról keltezett decretuma, amely szerint, Nos Leopoldus . . . ex auctoritatis nostrae Regiae plenitudine per praesentes benigne declarare voluimus, quatenus graeci ritus Romanae Ecclae Unitorum tum ecclesiae ipsae, tum ecclesiasticae personae, tum earum res in Apostolico hocce Regno nostro, eadem prorsus immunitate gaudere debeant, qua ecclesiae personaeque ecclesiasticae et res fidelium e Romanae Ecclesiae latini ritus, ex sacrorum canonum praescripto, et terrenorum principum consensu indultis et privilegiis effective perfrui gaudereque dignoscuntur.

Eszerint könnyebb volt Baranyinak is a helyzete. Theofil püspök előtt kifejtette mindazon módozatokat, amelyek szerint ők is úgy a privilegiáltak között lehetnének, mint a római katholikus egyház tagjai. Theofil komoly szándékát és akaratát csakhamar Kollonich akkori esztergomi prímásnak is tudtára adták, aki szintén óhajtott ilykép úgy

e szegény népen, mint az erdélyi katholikus egyházon is segíteni. Theofil úgy Kollonich, mint Baranyi által segítve csakhamar, 1697 február havában »sobormare« azaz »synodust« hivott össze, hogy abban az unió dolgát megbeszélhessék és tárgyalják. Ezt a »synodust« függetlenül, már nem a kálvinista superintendens felügyelete alatt tartották és két sessióval véget is ért a várt eredménynyel. Az I-ső sessióban leírja Theofil metropolita a román egyház szerencsétlen helyzetét és mindazon sanyargatásokat vázolja, amelyeket a protestáns fejedelmek alatt tűrnie kellett. Kimutatja, miféle módon csusztattak be haeresiseket egyházi könyveikbe, mint tiltották el a képek használatát, mint kényszerítették az embereket szerdán és pénteken húst enni, dacára az egyházi parancsolatnak; kimutatja továbbá, hogy mindazon papok és világiak, akik Kálvin vallását elfogadták, mindjárt nobilisekké lettek — és akik nyilván egyházukat védték, még halált is kellett szenvedniök, mint a szerencsétlen II-ik Sawa metropolita, kinek esete előttünk ismeretes. Ezek után így folytatja Theofil: »Quum autem benignissimo ac optimo Deo complacuerit, hoc Transsylvaniae Regnum Augustissimae domus Austriacae regimini, propriis scilicet et haereditariis Dominis restituere. majori ex parte ecclesiae Valachicae persecutio cessavit, nihilque ad desideratam pacem aliud requirebatur, quam ut juxta benignissimam voluntatem Augustissimi Leopoldi Imperatoris feliciter regnantis de unione fidei cum catholica Romana Ecclesia tractaretur et consultaretur«. — Ilyen és más sok dolgot hozván fel, amely által az egyház előbbi állapotát az egyház jövendőbeli állapotával akarta ellentétbe állítani, hogy a jelenlévők annál könnyebben észrevegyék a különbséget, melyet az unió a románok számára teremteni akar, mert tudvalevő dolog, hogy »opposita juxta se posita magis elucescunt.« Következő napon tartották a második sessiót, amelyben az unió dekretálva is volt. Hangoztatva lett úgy Theofil, mint a jelenlévő esperesek által az, hogy a ritus, azaz a szertartás és az egyház belső szervezete és a fegyelem, dacára azuniónak, érintetlen maradjon.

A naptárra vonatkozólag is kimondták, hogy az addigit mindaddig, míg a nem egyesült görögök használják, használhassák az egyesültek is, kérték, hogy az egyesültek számára építtessenek mindenhol templomok, ott azonban, ahol ők kevesen volnának, ne legyenek kényszerítve a szentségeket a latin ritusú plébánostól fölvenni, hanem legyen nekik szabad saját szertartású papot hívni. Az egyházi biráskodásnál ne a nyugati, hanem a keleti egyházjog és kánonok legyenek érvényben. Továbbá kikötötték, hogy a román egyház ne kényszeríttessék többre, mint a négy vitás pont elismerésére és elfogadására; követelték továbbá, hogy az ő templomaik és egyházi személyeik mindazon jogokkal és kiváltságokkal birjanak, melyekkel a latin egyház és annak papjai birnak — hogy ismertessenek el nem mint »tolerati«, hanem mint e hazában »filii recepti«.

Miután ezeket jól megbeszélték, elhatározták, hogy az uniót elfogadják, de csak az előbb felsorolt feltételek mellett. Az unióról szóló Decretumot is összeállították, amely a következő. Itt, hogy authenticitása ellen semmit se vétsek, adom úgy románul, amint Sincainál találtam, mint latinul, amint Nillesnél olvasható.

Decretum

románul

Noi Theofil din mila lui Dumnedien episcopul beséricei romànesci din Ardél, și părțile Ungariei lui impreunate și tot clerul acceași baserici, lăsăm pomenire cu scrisórea acésta tuturor, cărora se cuvine, cumcă in trecuta luna alui Fevruarie cand am avut sobor mare in Bălgrad, cu o inimă am aședat sě ne intórcem in sinul s. maicei besériceі romano-catholicesci, și iarăș se ne unim cu densa, tóte acelea primindule, mărturisindu-le

latinul

Nos Theofilus Dei gratia ecclesiae Valachicae in Transsylvania partibusque Hungariae eidem adnexis episcopus ejusdemque ecclesiae clerus memoriae commendamus tenore praesentium quibus expedit universis: Quod quum elapso Februario Albae-Juliae generalem synodum (sobormare) celebraremus, unanimi consensu conclusimus, nos redire (intórcem) in gremium s. matris Ecclesiae Romano-catholicae eidem reuniri, ea omnia admittentes, profitentes

și credêndu-le, câte le primesce le mărturisesce și le-crede densa, și mai intâiu mărturisim acelea patru punturi in care până acum ne impărăchiam:

1. Cunóscem că patriarchul Romei este cap vĕdiut a tótă beserica lui Hs. carea preste tótă lumea este lățită;

2. Mărturisim, cumcă afară deceriu, scaunul celor fericiți, și afară de iad temnița celor osânditi, al treilea loc este, in care sufletele cele ce incă nu sânt curățite, se țin și se curățesc.

3. Nu ne indoim cumcă pânea azimă este destulă materiă a cinei Domnului și a jĕrtvei din S. Lythurgie.

4. Credem că Duhul S. carele este a treia fața in Troiță dela Tatăl și dela fiul purcede, și primim și mărturisim tóte celelalte, care s. romano-catholica baserica le primesce, le mărturisesce și lecrede.

ac credentes, quae illa admittit, profitetur ac credit. Atque imprimis illa quattuor puncta, in quibus hactenus dissensimus profitemur:

1. Agnoscimus Romanum Pontificem totius Ecclesiae Christi per orbem diffusae caput esse visibile;

2. Profitemur praeter coelum, sedem beatorum, ac infernum, carcerem damnatorum, tertium dari locum, in quo animae nondum expiatae detinentur ac purificantur.

3. Panem azymum sufficientem materiam esse coenae dominicae non dubitamus.

4. Spiritum Sanctum, tertiam in Trinitate personam a Patre Filioque procedere credimus, ac reliqua omnia admittimus, profitemur ac credimus, quae s. mater Ecclesia Romano-catholica admittit, profitetur ac credit.

Miután tehát a hitvallást a négy pontban letették, ugyanebben a decretumban még a következő három pontot tették hozzá:

1. Ca pe preotiĭ și călugăriĭ cei de legea grecescă sĕ-i facă părtaș acelorași privilegiuri și cădințe cu care se folosesc nu numai preoții romano-catholici, ci și arianii sau unitarii, luteranii și calvinii.

2. Ca in fiesce-care sat, in care este preot, biserica se

1. Ut sacerdotes et ritus graeci monachos eorundem privilegiorum et jurium participes faceret, quibus jam gaudent non solum sacerdotes Romano-catholici, sed Ariani, Lutherani et Calviniani.

2. Ut in quolibet pago, in quo parochus est, domum

aibă casă preoțéscă, ca parochul se nu locuéscă in casă strěină.

3. Ca tótă cārma și rānduéla preoților se fiă pre lāngă episcop, și nici decum pre lāngă miréni, pre cum au fost pănă acum.

habeat ecclesia parochialem, ne in aliena domo aut fundo cogatur parochus habitare.

3. Ut adaequata dependentia et dispositio parochorum sit penes episcopum, et nullo modo penes saeculares, ut hactenus.

Ezek után aztán következőképen írták alá:

Noi, dicem, cei mai sus numiți Theofil și tot clerul, acéstea prea cu umilință le cerem dela preanaltă chesaro-crăiască maiestatea Sa acum, și la cele mai sus dise puncturi ne legăm inaintea cinstitului părintelui Pavel Baranii, plebanul beserieci romano-catholice din Bălgrad. Intru a căruia lucru credința și intărire cu mâna nóstra neam iscălit și și cu pecétea episcopéscă și cu a soborului am intărit. Dat in Bălgrad in anul 1697 dile 21 ale lui Martie.

Theofil episcopul și clerul.

Nos inquam, praenominati episcopus ac clerus universus haec a Sua Sacrma Caesarea Regiaque Majestate humillime hic postulamus, ac ad praementionata obligamus coram R. P. Paulo Baranyi, ecclesiae Romano-catholicae Albae-Juliae plebano. In cujus rei fidem ac robur manu nostra subscripsimus et cum episcopali tum synodali sigillo communivimus. Datum Albae-Juliae, 1697, die 21. Martii.

Theofilus episcopus ac clerus.

A sz. unió ezen decretum által meg volt alapítva. Ez titokban természetesen nem maradhatott és úgy a kálvinisták, mint a bukaresti metropolita is tudomást szereztek róla.

Ezalatt a decretum már Bécsben volt Kollonichnál, aki azon fáradozott a királynál, hogy mindazon jogokat és kiváltságokat, amelyeket Theofil püspök kér, adja meg a románoknak. Nem mindjárt érkezett a királyi leirat. Hogy miért nem, arra határozott feleletet adni nem tudunk. Talán azért nem, mert a decretumban névleg csak Theofil volt aláirva, és ezt a decretumot nem találták elégségesnek arra, hogy vele komolyan foglalkozzanak. Ez valószinű is, mert ugyanazon év június 10-én Theofil püspököt megint elnö-

kölni látjuk egy újabb synoduson amelyben a februáriusi decretumot erősítik úgy a saját, mint a jelenlevő 12 esperes aláirásával. Valószinűnek fogjuk találni ezt az állítást, ha elolvassuk azt a levelet, melyet a synodus Kollonich prímásnak küldött. A levél a következő:

Eminentissime ac Reverendissime Princeps,
Dne Dne ac Patrone nobis gratiosissime!

Licet nuper puncta in generali Synodo hic Albae Juliae determinata ac a Reverendissimo nostro Episcopo Theophilo Vestrae Eminentiae missa, universitatis, ac ipsiusmet Reverendissimi Domini Episcopi Sigillis munita fuerint, tamen ad majus eorundem robur ac fidem (siquidem tunc praesentes non fuimus) eadem nunc puncta, nos intrascripti Ecclesiae Valachicae Archidiaconi propria syngrapha ac sigillo communimus ac ratificamus Vestramque Eminentiam humillime rogamus, ut juxta puncta in prioribus litteris apposita, gratias et favores a Sua Sacratissima Majestate impetrare dignetur, et quam citissime expedire ad manus R. P. Ladislai Baranyi Albam-Juliam. Quam Suae Eminentiae gratiam et Deus aeternum remunerabitur, et nos Deo commendare non desistemus.

Albae-Juliae 1867. 10. Junii.

Vladika Theophil (L. S.)

Servi et Filii infimi

1. Popa Kosztin archidiaconus Nagyszegiensis.
2. Popa Gabor archidiaconus Széváriensis.
3. Popa Gavriilu archidiaconus Bistrajensis.
4. Popa János archidiaconus Orostiensis.
5. Popa Kosztin archidiaconus Nagysincensis.
6. Popa Theodor archidiaconus Buzakiensis.
7. Popa János archidiaconus Csomalejensis.
8. Popa Simon archidiaconus Nagyszatealensis.
9. Popa Simeon archidiaconus Kissalmasiensis.
10. Popa János archidiaconus Vizatenajensis.
11. Popa Pantaleon archidiaconus Neminescensis.
12. Popa David archidiaconus Ujfalusiensis.

Minden archidiaconus saját kezével írta magát alá ebben a levélben. Az eredeti aláírások láthatók Nilles »Symbolae« cimű könyvének 173-ik és 174-ik oldalán photocinkographiával kiállítva.

Hogy Theofil püspök újból zsinatot hivott össze, abból Nilles arra a következtetésre jut, hogy a püspök ezt azért tette, hogy synodusának még nagyobb auctoritást szerezzen az által, hogy azok is, kik első izben nem is voltak jelen, elfogadják az uniót egész teljességében.

Ez nagyon helyes következtetés, de tekintve a királyi decretum késedelmezését, valósziműbb az előbbi vélemény.

Említém, hogy az unió decretumáról a kálvinisták is tudomást szereztek. Kész volt akkor a háború. Mindenféleképen azon voltak, hogy a románoknak a katholikusokkal való unióját megsemmisítsék bármiféle, talán meg sem engedhető eszközökkel. Értjük mi az ő félelmöket. Nagyon jól tudták a kálvinisták, hogyha a románok, kik számra nézve elég tekintélyes számot tesznek ki, tőlük elpártolnak, egyházuk sokat fog majd szenvedni. Föl tudták ők azt fogni, hogy az unió által a katholikusok hatalmasodnak el Erdélyben, megint az ő kárukra. Tehát rajta: kecsegtették a románokat mindenféle dolgokkal, ki akarták mutatni, hogy az ő vallásuk közelebb áll a románokéhoz mint a katholikus vallás, mivel egyik sem ismeri el a pápát egyházfőnek, továbbá hogy úgy a kálvinista, mint a keleti egyház kovászos, nem pedig kovásztalan kenyeret használ az áldozásnál, mint a katholikusok stb. Ezeken kívül mindenféle ígéreteket tettek a románoknak, ha tőlük el nem *pártolnak*, mert szerintük velük már egyesülve voltak.

Az egyház legnagyobb zavarában és legnagyobb kételyei közt halt meg Theofil püspök 1697-ben. Természetes halállal múlt-e ki vagy nem, azt határozottan nem tudjuk, de valószinű, hogy megmérgezték. Valószinűnek én csak azért tartom, mert olyan hirtelen halt meg és mert oly sok és hatalmas ellensége volt.

Most kezdtek a kálvinisták reménykedni. Az volt legközelebbi céljuk, hamarjában egy olyan embert találni

a püspöki székre, aki az uniót megsemmisítse és a 19 pontot, azaz a kálvinista föltételeket elfogadja. Találtak is egy embert — kinek neve ismeretlen — de azt semmiképen sem akarta a bukaresti metropolita püspöknek elfogadni. Igy tervük füstbe ment. Végre egy fiatal Athanasius nevezetű papot szemeltek ki és ezt kandidálták püspöknek, ki akkor Gyulafehérvárt a kálvinista collegiumban a latin grammatikát tanulta. Nem szabad esetleg azt hinnünk, hogy ez az Athanasius, azért, mert akkor grammatikát tanult, még nagyon fiatal volt, mert tekintetbe véve azt, hogy már Warlaam, Theofil elődje által volt pappá felszentelve, valósziniűleg 30 körül volt. Ezt az Athanasiust ajánlották Bethlen Miklós, Naláczy és Keresztesi a bukaresti érseknek püspökké való felszentelésre. A kálvinisták elé ismét akadályokat gördített Theodosius metropolita, nem akarván Athanasiust fölszentelni azon ürügy alatt, hogy még fiatal, tudatlan a püspökségre. Mert evvel nagyon de nagyon meg voltak akadva, kapkodtak jobbra, kapkodtak balra, míg végre emberükre találtak. Brassóban élt akkori időben egy kétes existenciájú, Dindar nevezetű ember — ez közvetítette volna állítólag Lipót király és Brancovan Constantin havasalföldi vajda között a titkos levelezéseket. azonkívül még különféle szolgálatokat is tett az erdélyi kálvinista arisztokraciának. Ez az ember fölmutatott nekik egy levelet, amelyből ezek láthatták, hogy a vajda sem akarja Athanasiust püspöknek. Mit csináljanak most ezek? Dindárral összebeszélve elhatározták, hogy úgy a vajdát, mint a metropolitát pénzzel fogják megvesztegetni, csak szentelje fel püspökké Athanázt. A vajdának küldtek Dindár által 300 aranyat, a metropolitának pedig 200 drbot — ez utóbbinak felszentelés után még 80 drb leonin-féle tallért igértek. Ilyen rengeteg összegért, gondolta magában a metropolita, mért ne szentelje fel Athanázt? És így Athanázt 1698. január hó 22-én püspökké szentelte.

Bukarestben ép akkor, midőn Athanázt fölszentelték, volt Dositheius Jeruzsálem patriárkája.[1] Felhasználták tehát

[1] Bucsút eladni jött.

e kedvező alkalmat, hogy Athanázt az uniótól elriaszszák és ezáltal azt gyökerében megsemmisítsék. Még mielőtt elment Athanáz, Dositheius patriárka egy huszonkét pontból álló instructiót adott át neki miheztartás végett. Ez az instructio telve van semmitmondó szavakkal és parancsokkal. Ha az ember elolvassa, azt a benyomást nyeri, mintha egy nagyon együgyű és egyszerű emberrel volna dolga, aki bízva állása méltóságában, parancsolni és imponálni szeret. Ez az instructio egyházjogellenes, mert neki jurisdictionális hatalma csak Palesztinában volt. Ebben az instructióban pedig Athanáznak nemcsak tanácsokat osztogat ez az úr, de határozottan parancsol is, midőn a 21-ik pontban írja, »hogy ne szaporítsuk csak a szavakat, főtisztelendőségednek parancsoljuk« stb. Az a csodálatos a dologban, hogy Bukarest metropolitája, aki úgy is oly féltékeny volt hatalmára, nem protestált egy szóval sem e jogellenes instructio ellen. De értjük az ő hallgatását. Szó volt az unió elnyomásáról, és akkor nem latolgatták az eszközöket, hogy igazságosak-e vagy nem, csak siker legyen. Sokat alkalmatlankodott ez a Dositheius az unió alkalmával még Erdélyben is, míg végre, amint Sincainál olvassuk, császári parancsolat alapján kiutasították.

Midőn Athanáz Bukarestből visszatért, nagyon kétségbeejtő állapotokat talált. A nép két pártra volt oszolva. Az egyik az unió elfogadását, a másik a kálvinismushoz való hűséget ajánlotta neki. Különösen a kálvinisták fejtettek ki nagy munkát e zavaros időben. Mindenféle dolgokkal megfélemlítették a románokat. Azt is hangoztatták, hogy a latinok még a ritust sem fogják nekik megengedni, és dacára a sok igéretnek, még sem fognak semmi jogokat és kiváltságokat kapni, mert a katholikusok csak kelepcébe akarják őket csalni, azután kiabálhatnak amennyi nekik tetszik.

Ép jókor érkezett Lipót császár következő, április 14-ikéről keltezett diplomája:

»Qui ex sacerdotibus graeci ritus Valachus, edita professione ad observantiam ritus graeci, apud Catholicos

cum agnitione Summi Pontificis se declaraverit, gaudebit privilegiis Catholicorum. Qui vero ex iisdem ritus graeci sacerdotibus dictam professionem sibi faciendam non putaverit, vel etiam uni ex aliis receptis religionibus se univerit, aut etiam in suo religionis statu, in quo nunc est, permanendum sibi duxerit, gaudebit illius religionis privilegiis, ad quam se declaraverit, aut etiam in suo statu religionis eo jure, quo nunc habetur, porro habebitur.« Ex cancellaria Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Viennae 28. Maji anno 1698. Joannes Theodorus de Veisenberg, Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis consiliarius intimus, aulicus secretarius referendarius.

Itt mellesleg megemlítem, hogy mily alaptalan az a majdnem általános felfogás, mintha Lipót császár kényszerítette volna a románokat a katholikusokkal való unióra. Ő szabadságot adott a négy vallás közül bármelyik elfogadására, midőn mondá: »vel etiam uni ex aliis receptis religionibus se iniverit.«

Nemsokára ezen császári resolutio után Kollonich primás is küldött egy encyklikát »ad clerum valachicum«, amelyben Lipót császár resolutióit magyarázza. Az encyklika bennünket érdeklő része a következő:

Nos Leopoldus . . . presbyter Cardinalis . . . salutem in Domino sempiternam.

Notum facimus tenore praesentium quibus expedit universis: Quod altelibata Sma Caes. Regiaque Majestas Leopoldus I. Romanorum Imperator semper Augustus, tam die 23. Aug. an. 1692 quam die 14. mensis April. anni currentis clementissime resolverit: Qui ex sacerdotibus graeci ritus edita professione ad observantiam graeci ritus apud Catholicos cum agnitione Pontificis se declaraverit, quod iisdem prorsus juribus, privilegiis, exemptionis ac immunitatibus frui ac gaudere debeat, quibus sacerdotes romano-catholici sive ritus latini juxta SS. Canonum sancita et divorum Hungariae regum statuta frui ac gaudere dignoscuntur. Quam benignissimam suae Majestatis Smae Resolutionem intelligentes . . . necesse esse duximus, ut nostrum

vobis omnibus ad Unionem cum Ecclesia Romano-catholica redeuntibus ac redituris favorem, et specialem in omnibus protectionem offeramus; quod etiam tanto efficacius praestabimus, quanto vos in dictae Unionis professione et conservatione ferventiores, ea omnia quae s. mater Ecclesia Romano-catholica docet, profitetur et credit, privatim ac publice docendo, profitendo et credendo, speciatim vero quattuor illa puncta, in quibus hactenus potissimum deviasse videbamini, protestando exstiteritis. . . . Quod dum facitis non solum . . . aeternam felicitatem sperare poteritis; verum etiam speciali Augustissimi Caesaris favore ex regiae potestatis plenitudine, tum personae vestrae, tum ecclesiae reliquaque ad eadem spectantia immunitate ac exemptione pari condecoramini, qua Ecclesiae, personae resque ecclesiasticae latini ritus ex sacrorum Canonum praescripto effective perfruuntur. Et si quis hoc suae Smae Majestatis Decretum ausu temerario contemnere aut praedeclaratae huic graeci ritus Unitorum immunitati ecclesiasticae aperte aut occulte ullo sub praetextu aut etiam praetensi usus et consuetudinis antequam unirentur sub velamine contraire praesumeret, iisdem prorsus poenis, tum ab ecclesiastici tum a saecularis fori judicibus, tum etiam ab Augustissimo Caesare, si opus fuerit, infligendis obnoxius erit et subjacebit, quas fidelium latini ritus immunitatem ecclesiasticam laedentes de jure ac consuetudine incurrunt . . . Quod si praestare intermitterent, nobisque ac successoribus nostris desuper relationem feceritis, ut malo tam evidenti severiori etiam manu medela tempestive adhibeatur, allaborabimus.

Datum in curia Commandae nostrae Maylbergensi beneficiata, Viennae Austriae, die secunda mensis junii anno Dni 1698.

Leopoldus Cardinalis a Kollonich,
AEppus Strigoniensis.

Athanáz püspök volt csak kétségbeesve. mivel igaz hogy föl volt szentelve, de még nem volt megerősítve. Arról nem is kell szólnunk, hogy ő melyik pártra hallgatott és

hogy ő is elfogadta-e az uniót vagy nem, mert következő tettei bizonyítják teljesen az unió elfogadását. Mit csináljon ő most, hogy bizonyítékot adjon a katholikus egyházhoz való hű ragaszkodásáról? Nem sokáig kellett gondolkoznia, mert csakhamar átlátta, hogy legjobb lesz, ha zsinatot hív össze, amelyben »fidei professio«-t tesz, azt megerősítik és így küldik majd Lipótnak. A zsinat 1698 október 7-ikén kezdődött és 24-ig tartott.

Az ügyek, amelyeket itt tárgyaltak, a következők voltak:

1. Az 1698 április 14-ikéről keltezett császári resolutio.
2. A június 2-ikáról keltezett Kollonich-féle encyklika.
3. A jezsuiták instructiójának fölolvasása.
4. A ruthéneknek Lipót által 1692 augusztus 23-ikán adott diplomának fölolvasása.
5. Az unió dekretálása, amint azt Theofil püspök összeállította.

Miután ezeket mind letárgyalták és az uniót Kollonich encyklikájához hiven újból dekretálták, a manifestum fogalmazásához fogtak, amelyet aztán el is fogadtak. Ez az 1698-iki manifestum azért is fontos, mert authenticitását a legújabb időben sokan kétségbevonták — amiről mi is meg fogunk emlékezni.

Ezen manifestumot egyenesen Lipóthoz küldték hitük tanúbizonyságául.

A manifestum a következő:

Noi mai in jos scrisii Vladica, Protopopii si Popii Besericelor romanesci dam in scire tuturor carora se cuvine mai vertos tierei Ardealului.

Judecând schimbarea acestei lumi insielatoria si nestarea si neperirea sufletelor, căruia in mesura mai mare trebue a fi decat toate, din

Nos infrascripti Vladica, protopresbyteri ac presbyteri ecclesiarum Valachicarum memoriae commendamus quibus expedit universis, maxime vero Transsylvaniae Statibus.

Considerata tum fluxa humanae vitae instabilitate, tum etiam animae, cujus in omnibus potior cura habenda, immortalitate, libere cum Ec-

buna voia nostra ne unim cu Beserica Romei cea catholicésca, si ne marturisim a fi madularile cestei Baserici Sante Catolicésca a romei prin cesta carte de marturia a nostra, si cu acelea Privilegiomuri voim se traim cum traiesc madularile si popii acestei Beserici Sante, precum inaltia Sa imperatul si coronatul Craiul nostru in milostenia decretumului inaltiei sale ne face partasi, care mila a inaltiei sale nevrend a o lapeda, cum se cade credinciosilor inaltiei sale, acésta carte de marturia si naltiei sale si tierei Ardealului odam inainte; pentru care mai mare taria dam si scrisorile manilor nostre. Se-adat in Belgrad in anii Domnului 1698 in 7 dile alui Octomvrie.

clesia Romano-Catholica Unionem inimus, ejusdem Sanctae Romano-Catholicae Ecclesia commembra nos per has literas testimoniales declaramus. Quapropter iisdem prorsus privilegiis, quibus ejusdem Sanctae Ecclesiae presbyteri ac membra utuntur, nos quoque juxta Clementissimum Suae Sacratissimae Caesareae Regiaeque Majestatis decretum gaudere volumus; quam clementiam suae Majestatis praetermittere nolentes, ut decet fideles Suae Majestatis, praesentes literas testimoniales ad majus earum robur syngrapha nostra munitas Statibus Transsylvaniae offerimus. Datum Albae Juliae anno Domini 1698 die 7. Octobris.

(Salvo ritu graeco juxta Caesaris Decretum.)

Inse intru acesta chip ne unim si ne marturisim a fi madularile santei Catholicescei Besereci a Romei, cum pre noi si remasitiele nostre din obiceiul besericei nostre a resaritului se nu ne clatesca: ci tote ceremoniile, serbatorile, posturile cum pan acuma asia' si de acum nainte se fim slobodi a le tiene dupa calendariul vechiu; si pre cinstitul Vladica nostru Athanasie nime pan' in moarte a santiei Sale se n'aiba potere al clati din scaunul santiei Sale. Ci togmai de i sar intempla se stee in voia Sobo-

Verum ea ratione nos cum Sancta Romano-catholica Ecclesia unimus ejusdemque membra nos declaramus, ut nos et successores nostros in nostrae ecclesiae orientalis ritu nemo perturbet; sed omnes ceremoniae, festa et jejunia ut hucusque erant, ita et in futurum maneant; et habeamus libertatem ea secundum kalendarium Vetus peragendi. Et Reverendum Vladicam nostrum Athanasium usque ad ejus mortem in sua sede turbandi potestatem habeat nemo; et quod si ei mori contigerit, Syno-

rului pre cine ar alege se fia Vladica, pre care Santia Sa Papa si inaltiatul imperat se-l intarésca, si Patriarchul de sub biruintia inaltiei Sale se-l chirotonésca, si diregatoriilor carii sunt si vor fi nici intrun feliu de lucru se nu se mestece, ci se se tie cum si pana'cuma. Ér'de nu ne vor lasa pre noi si pre remasitiele nostre intr'acésta asiediare, pecetile si iscaliturile nostre care am dat se n'aiba nici o tărie. Care lucru l'am intarit cu pecetea mitropoliei nostre pentru mai mare marturia.

dus eligat, ut ante, Vladicam, quem ita electum Sua Sanctitas Papa Suaque Majestas imperator confirment, et Patriarcha ex ditione Suae Majestatis consecret; in protopresbyterorum nostrorum, modernorum et futurum, consuetudines aut in officia nemo ullo pretextu se immisceat; sed serventur omnia ut ante. Quod si nos et successores nostros aliqui in nostris rebus turbare praesumerent, etiam nostra sigilla et propriae manus syngrapha nullum habeant robur. Quamobrem has (literas) in majorem fidem sigillo metropolis nostrae communivimus.

Itt következnek az aláirások; ezek után röviden összefoglalja Athanáz a föltételeket és saját kezével még a következőket adja hozzá:

Si asie ne unim acei ce-su scrisi mai sus cum toata legea nostra, slujba Besericei, liturgia si posturile si darul nostru se ste pre loc. Ér' de nar sta pre loc acelea nici acestea peceti senaiba nici otaria asupra nostra si Vladica nostru Athanasie se fie in cap (m. p.) si nime se nu-l halbutaluésca.

Sed supraescripti ea conditione inimus Unionem, ut nostra religio, ritus Ecclesiae, liturgia, jejunia nec non ordo noster integra maneant. Quae nisi observentur, etiam sigilla nostra nullum habeant robur. Et noster episcopus Athanasius maneat in sua sede (m. o.) et eum nemo turbet.

Athanáz szomorú helyzetét belátva, mindenhová fordult segítségért. Így november 16-án Kollonich prímáshoz fordul azon kérelemmel, hogy miután a zsinatban letették a »professio fidei«-t ő és esperesei, őket »protegere dignetur ac apud Sacratissimam Suam Majestatem Diploma nobis procurare, prout Sua Sacratissima Majestas ante aliquot

annos dedit unitis in Hungaria ... ut dignetur pro suo zelo, quo erga gloriam Dei, nostri curam etiam deinceps habere ac ab adversariis defendere; nam longe magis de facto, a quo unionem fecimus, ab aliis impetimur ... Dignetur Eminentia Vestra Excellentissimo Dno Generali Rabutin scribere, ut nos ab adversariorum insultibus protegere dignetur.«

Ezeket írta Athanáz Kollonichnak. Nov. 27-ikén írt még a pápai nuntiusnak, azonkívül gróf Kinski miniszternek is egy kérvényt, őket is kérve arra, hogy vegyék pártfogásukba a császárhoz küldött kérelmét.

Mindenhol segítségére volt Athanáznak páter Baranyi. Mily előrelátó képességgel bírt ez az ember, kitűnik Kollonichhoz küldött leveléből. Szinte csodálkozunk ez ember éles elméjén. A levél a következő:

Eminentissime Princeps,

Domine, Domine ac Patrone gratiosissime!

Nostri acatholici omnem moverunt lapidem, ut sacerdotes Valachos a bene coeptis dimoveant, sed per Dei gratiam omnis eorum conatus irritus. Nunc tentant aliud; nam expediverunt Dnum Vas calvinistam ad Aulam, ut omnibus modis agat ac Unionem impediat. Ac proinde dignetur Eminentia Vestra invigilare et iniquos conatus praepedire.

Heri diu consultavimus cum Episcopo et aliquot Archidiaconis, judicavimus ad compescendos acatholicos optimum fore, si Sua Majestas daret, ac ad Aulam nominanter evocaret Episcopum Athanasium cum Georgio Pap Archidiacono de Dallya, Joanne Pap, parocho Albensi. Item Dnum Stephanum Rácz, Provisorem Albensem, qui multum in hoc negotio collaboravit. Ego certe nihil hoc melius video, 1-o. Ipsa Sua Majestas videret ipsorum mentes et constantiam, animareturque ad assistendum illis et reprimendos heterodoxos; 2-o. Valachi magis confirmarentur in bene coeptis; 3-o. Mendacii convincerentur haeretici, qui vociferantur, hoc negotium a D. C. Apor et me cusum. Rogo igitur humillime Eminentiam vestram, ut dignetur Decretum a Sua Sacra-

tissima Majestate extrahere, quo illi evocentur Viennam quam citissime, et coram tota Aula, etiam coram illis, qui favent haereticis, haeterodoxi confundantur. Hodie iterum misimus duos sacerdotes Valachos ad Dnum Keresztesi Praesidentem ut coram Statibus perlegat manifestum; promisit se facturum; videbimus quid sit facturus. Alias protestati sunt nomine totius cleri, quod ab eo quod in Manifesto emiserunt, nolint recedere.

His Divinae protectioni commendo Eminentiam Vtram Albae-Juliae 1698 27. Novembris

Eminentiae vestrae
servus humillimus et capellanus infimus
P. Ladislaus Baranyi.

Ilyenformán két év alatt nagyon előrehaladt az unió ügye. Az volt a legnagyobb baj, hogy Athanáz nem volt még megerősítve. Nemcsak a császári megerősítés volt hátra, hanem a pápai praeconisatio is. Nagyon jól tudta Athanáz, hogy sok ellensége van, akik ellene úgy a császárnál, mint a pápánál konspirálnak, de tiszta lelkiismerete megnyugtatta. Abban nem is csalatkozott. A denunciánsok száma igen nagy vala. Hogy igazságosak legyünk, denunciánsok nemcsak a kálvinisták voltak, hanem saját papjai is, akik magokat — természetesen — befolyásoltatni engedték. Amióta csak hallották, hogy Athanáz ügye Bécsben jól áll, alig múlt talán nap, amelyen valamiképen nem rágalmazták volna az ártatlan püspököt. A panaszok száma végleg huszonkettőre szállt. A 22 pont közül nagyon sok olyan bajokról szól, amelyek a keleti egyházban már nagyon régen divatoztak, és most ezekért Athanázt akarták felelőssé tenni. Az egész panasz-sorozatból kiviláglik, hogy idegen kéz hatása alatt írták. A legnevezetesebbek a következők:

1. Monitus est, ne ex monasterio cauponam faceret, fecit contrarium;

2. Repraesentavimus, esse dedecori ecclesiae nostrae unitae coram Arianis, Lutheranis et Calvinistis, si tam rudes ad poparum, seu sacerdotum munus consecrentur, qui Pater

Noster ignorant recitare; ob avaritiam fecit et formavit complures.

Már ebből a pontból is világos, hogy mily nagy volt ezen embereknek irígysége. A keleti egyházban egyáltalában — kivált akkor — igen nagy volt a tudatlanság, amint már előbb kifejtettem, de ezért Athanázt nem lehetett okozni. Hisz a XIX-ik század közepén még harminc-negyven évvel ezelőtt is, a gör. keleti egyházban oly embereket szenteltek föl, akik alig tudták cyrill betükkel nevöket is aláirni. Ilyen pap van elég most is a görög keleti községekben. Hisz a román népnél még most is az az általános példabeszéd járja, hogy akinek 1000 frtja van, az már papságra törekedhetik.

Szemére vetették továbbá szegénynek a 15-ik pontban, hogy »non videtur nobis fideliter esse unitus, quum in primo articulo Unionis expresse ponatur: Uniti credent Spiritum sanctum procedere a Patre et Filio; ille nihilominus in nuper edita postilla clare imprimi fecit haereticum articulum: Spiritum sanctum a solo Patre procedere: monitus ab Eminentissimo per literas nec correxit, prout promiserat, nec emendavit, sed incorrectas postillas intolerabili pretio popis emendas imposuit.«

Bármit lehetne Athanázról inkább állítani, mint hogy ő nem meggyőződésből tért vissza az egyházba. Csak vegyük tekintetbe Athanáz helyzetét. Sem püspök, sem metropolita. Mindennap félnie lehetett, hogy megerősíttetéséből semmi sem lesz, és akkor mi vár reá? Vegyük továbbá tekintetbe azt, hogy felszentelése rengeteg pénzbe került, amit neki legalább 10%-al vissza kellene fizetnie, ha a király őt el nem ismerné. Mindezen félelemnek véget vethetett volna, ha az unióval felhagy és elfogadja a kálvinisták 19 pontját. Vegyük most a dolgot lélektanilag. Ha az ember nem meggyőződésből dolgozik, mit bánja ő, hogy egyesült-e vagy nem, csak püspök lehessen.

A 17-ik pontban is lehetetlenségekről beszéltek: »Omnes in hoc convenimus et consentimus cum Domino episcopo, ut schola erigatur, ne juvenes negligerentur, et ex hoc defectu

rudes in popas assumerentur; non dedit effectui. És miből tehette volna ezt? Es ily körülmények közt? stb. stb. mind alap nélküli panaszok, amelyek természetesen siket fülekre találtak, miután Bécsben Athanáz jellemével nagyjában tisztában voltak.

Tudjuk, hogy a múlt év október havában tartott zsinatban letett »fidei professiót« felküldték Bécsbe. Erre most, 1699. évi február 16-ikáról keltezve, az unió legnagyobb fellendülésére, megjött az oly régen várt császári diploma amely kivonatban a következő:

Caesareum Regiumque Diploma d. d. 16. Febr. 1699.

Nos Leopoldus, Dei gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus ... Cum autem nobis pro certo relatum sit, gentem Valachorum ... uti et in Transsylvania, partibus eidem adjunctis, coepisse ad unionem et gremium Sanctae Romanae Ecclesiae redire, omniaque ea admittere, profiteri ac credere, quae Sancta Mater Ecclesia Romano-Catholica ... Nos igitur zelanti Regis Apostolici muneri respondere volentes ... per praesentes benigne declarare voluimus quatenus graeci ritus Sacrae Romanae Ecclesiae Unitorum tum ecclesiae ipsae, tum ecclesiasticae personae, tum earum res ... et in Transsylvania ... eadem prorsus immunitate ecclesiastica gaudere debeant, qua ecclesiae, personaeque ecclesiasticae, et res fidelium Sacrae Romanae Ecclesiae latini ritus ... severe firmiterque mandamus, ut a praesentium infra declaranda publicatione nullus, cujuscunque status, authoritatis, dignitatis, et praerogativae potentiaeque fuerit, praedeclaratae huic graeci ritus Unitorum immunitati ecclesiasticae aperte vel occulte, ullo sub praetextu, vel etiam praetensi usus et consuetudinis, antequam unirentur, sub velamine, audeat contraire, nec sacerdotes Romanae Ecclesiae Unitos jobbagyonum more tractare, ad robotas, labores, et colonicales praestationes etiam sub honorarii titulo cogere aut incarcerare, minus ob dictam Unionem persequi, loco, beneficio, aut parochia amovere praesumat, iisdem prorsus sub poenis, tum ab ecclesiastici, tum a saecularis fori judicibus, tum etiam si opus fuerit a Nostra

Majestate infligendis, quas fidelium latini ritus immunitatem ecclesiasticam laedentes de jure et consuetudine incurrunt. Et hoc quidem universis fidelibus Nostris, Magnatibus et Nobilibus, tum ecclesiastici, tum saecularis fori judicibus, et justitiariis cunctis denique praedictorum Regnorum uti et Transsylvaniae Statibus et Ordinibus, aliisque quibuscunque subditis Nostris praesentium notitiam habituris, modernis et futuris, maxime vero Generalibus, locumtenentibus, aliisque quibuscunque Offiicialibus bellicis, ubicunque locorum existentibus et extituris hisce praecipimus et mandamus, ut si toties nominati graeci ritus Uniti, in praedeclara immunitate se laesos apud vos quaesti fuerint; vestrumque auxilium et opem imploraverint, eisdem assistere, ac eos contra quosvis hujus privilegii impetitores tueri, protegere ac defendere debeatis. Quae tandem praemissa omnia, ac juxta illa praesens etiam Caesareo-Regium Diploma Mandatumque Nostrum benignissime volumus et jubemus per supremos et Vice-Comites ac Judices Nobilium in universis comitatibus Hungariae, Croatiae et Slavoniae ac etiam Transsylvaniae Sedibusque Siculis pariter et Saxonis per Supremos Capitaneos ac regios judices, in quibus graeci ritus Uniti degunt. tempore Congregationum Comitialium aut Sedium publicari, ut ad omnium, quorum opportet notitiam valeat pervenire . . . .

Leopoldus

Leopoldus Cardinalis a Kollonich
Archieppus Strigoniensis
Comes Samuel Kalnocky.

Ez a diploma nemsokára, azaz március 29-én már Athanáz kezében volt, aki azt a katholikus statustól kapta a következő instructio mellett:

Mint jóakaró uramnak stb. stb. akarám kegyelmednek értésére adnom: már Isten kegyelmébül, az kegyelmetek iránt való ő Felsége kegyelmes parancsolatja s decretuma lejött, kgd azért bocsásson mindenfelé cursust, s ezeket a dolgokat adja értésére az oláh papoknak.

1. Senki az oláh papok közül maga mellé se atyafiát, se mást senkit ne fogadjon olyan véggel, hogy az adózástól és egyéb teherviseléstül megmentse, mert az meg nem engedtetik.

2. Egy oláh faluban több papot egynél, az nagyjában penig kettőnél nem engednek, hogy az adózástúl immunis legyen, mert efféle szinű mesterséges adózástúl való megmenekedések nem engedtetnek meg.

3. Ha az oláh pap nem az ecclesia földén, hanem valamely dominus terrestrisén lakik, azzal a dominus terrestrissel tartozzék megalkunni, mert ajándékon más religión való papokat is senki maga földén lakni nem engedi.

4. Ha az oláh pap valamely dominus terrestris földében vet, az dézmát tartozik kiadni, mivel a katholikus papok is, ha valaki földében vetnek, dézmát adnak.

5. Kegyelmed az oláh papoknak írja meg, tökéletlenségben ne találtassanak, hanem valaki ezzel az ő felségétől adatott szép privilegiummal akar élni, igazán uniálja magát az igaz romano-catholica religióval, mert ha ravaszságban találtatnak, az ő felsége kemény animadversioját el nem kerülik. Kegyelmed ezért ezeket így értvén, mindjárt mindenütt az oláh papoknak szépen adja értésekre, nehogy valamit ezekkel ellenkezőt cselekedvén, az eddig kezdett és végben vitt istenes jó munkát el ne rontsák.

Ezzel ajánlom Isten oltalmába kegyelmedet

Claudiopoli 29. Martii An. 1699.

Ezzel tehát a Diploma az egyesültek kezében volt.

A Lipót-féle Diplomában világosan ki volt téve, hogy »tempore Congregationum Comitialium aut Sedium publicari, ut ad omnium quorum opportet notitiam valeat pervenire.« Ezt meg is tették a szeptember 8-iki országgyűlésen. A Diploma tehát törvénynyé vált. A törvény védte az egyesült románokat.

A kálvinistáknak ez a dolog sehogy sem tetszett és mindenféle dolgokat kezdtek kieszelni, mikép lehetne a románokat részben legalább az uniótól elidegeníteni és saját táborukba csalni. Mit csináljanak most? Szeptember

29-kén hét pontot eszeltek ki, amelyekkel elérni vélték céljukat. Ezeket »az oláh papoknak« küldték miheztartás végett. A hét pont röviden ebben áll:

1. A nagyobb községekben legfeljebb két pap, a kisebbekben csak egy legyen.

2. Az oláh püspök csak azokat szentelheti fel, akik egy oly vizsgálatnak vetették alá magokat, melyen jelen volt azon vallás püspöke is, amelylyel az illető uniálta magát.

3. Minthogy az oláhoknak nincs iskolájuk, a fiatalok azon vallás iskoláiban tanuljanak, amelylyel uniálták magokat.

4. Azon papok, akiknek nincs beneficiumuk, de személyes szabadsággal birnak és nincs saját jövedelmök, ne maradjanak a községekben, hanem valamely szerzetben.

5. A papok csak az ecclesia földéről ne adjanak tizedet a dominus terrestrisnek.

6. A VI-ik pont nagyon érdekes és világot vet azon gondolkozásmódjukra, amelyet a románok iránt tápláltak: Quoniam neque saecularibus licitum est, verbera cuipiam infligere et suam unusquisque habet, pro quantitate et qualitate delicti poenam, forum et processum in legibus et consuetudinibus patriis: ita etiam habet patria leges de excessibus ordinum ecclesiasticorum etiam factas; ideo sacerdos Valachus, cum qua religione se univerit, quomodo, et ubi, contra talem illius religionis sacerdotem excessum aliquem patrantem proceditur, ita etiam contra sacerdotem Valachum similiter procedat uti videtur Approb. Pars 1. Tit. 5. Articulus 5. Qui vero sacerdotes cum nulla ex religionibus se ipsos univerint, sed in priori statu permovendum sibi duxerint, antiquus erga tales processus observetur.

7. Anathemát mondani az oláh püspöknek és oláh papoknak az illető vallás módja szerint engedtetik csak meg.

Ezek a pontok Bánfi, Bethlen és Naláczi kormánya által lettek az országgyűlésre parancsolva, és ott megszavazva. Rögtön román nyelvre fordították és sokszorosították és egy négy tagú küldöttség azokat úgy a püspök, mint az 1699.

szeptember 26-án tartott zsinaton lévő papok kezéhez juttatta. A négy tagú küldöttség a négy vallás egy-egy emberéből állt. A katholikusok részéről volt Pekri Lőrinc, a reformátusok részéről Kemény János báró, a lutheránusok részéről pedig Sachs János de Harteneck és az unitáriusok részéről Horváth Miklós. Ugyanez a bizottság megparancsolá az oláh papoknak, hogy készüljenek egy nagyobb bizottság fogadására, amely faluról falura fog menni és személyesen úgy a papokkal, mint a néppel érintkezésbe lépni, hogy saját szemeikkel és füleikkel győződjenek meg a románok uniálásáról. Mi célja volt a hét pontnak és mi célja ennek a faluról falura vándorlásnak? Ennek az volt a célja, hogy az uniónak minél kevesebb hiveket szerezzenek, hogy így Lipótnak jelenthessék, hogy a románoknak eszök ágában sincs a katholikus egyházba visszatérni.

Amint Áthanáz püspök a kormány emez igazságtalan tervéről tudomást szerzett, Baranyi páter tanácsára szeptember 30-ikára zsinatot hivott össze, hogy a kormány eme veszedelmes terve ellen protestáljanak. A protestatio a következő:

Altera protestatio d. d. 30 sept. 1699.

Nos infrascripti Ecclesiae Romano-catholicae Uniti Ritus graeci Episcopus et archidiaconi memoriae commendamus tenore praesentium, quibus expedit universis, praecipue vero inclyto Transsylvaniae Gubernio, Statibusque ejusdem Regni nunc existentibus et post exstituris, quod Nos sponte, libere ac sincere amplexati simus Suae Sacratissimae Majestatis Decretum Anno 1698. die 14. Aprilis emanatam, necnon ejusdem Sacratissimae Majestatis benignissimum Diploma anno currenti die 16 m. Februarii expeditum, pariter alterum Ejusdem Caesareae ac Regiae Majestatis novum Decretum hoc eodem anno dieque 28. mensis Februarii inclyto Gubernio transmissum, quia vero nomine Regii Gubernii, ac inclytorum Statuum ejusdem Sacratissimae Majestatis *Decreti anatomia ac articuli ad nos missi (sunt)*, qui non tantum Suae Majestatis Decretum feriunt, sed etiam libertatem religionis catholicae ejusdem membrorum

prostituunt ac concultant, nos in omnibus iisdem solemniter contradicimus, nec ullos inquisitores ac exploratores agnoscimus ac admittimus nisi a Sua Sacratissima Majestate tamquam Rege Apostolico et Eminentissimo Cardinali . . . exmittantur, quos summa cum reverentia ac sinceritate non itum agnoscimus, sed etiam admittemus et complectemur. Protestamur insuper etiam juramento de hoc emisso, nos nolle ab Unione Romano-catholicae Ecclesiae recedere, nec ulli religioni Romano-catholicae adversanti adhaerere. In cujus majus robor ac firmamentum sigillum Synodi generalis apprimimus.

Albae-Juliae 1699 Die 30. mensis Septembris.

Nos cum tota Synodo Valachorum
in Transsylvania.

Ezen protestatio után a bizottság is lemondott előbbi tervéről.

Az 1700. szept. 4-iki zsinat. Az unió végleges megállapítása.

Ily sok lelki harc és bizonytalanság után végre eljött az az idő, amidőn véglegesen határozni kellett úgy Athanáznak, mint a bécsi köröknek. Athanáz helyzete tarthatatlan volt. Ő is elhatározta, hogy vagy lesz püspök vagy nem lesz, de bizonytalanságban élni nem fog többé. Látta és tapasztalta, hogy minél jobban halasztják a végleges döntést, annál nagyobb tért hódítanak a reformátusok — az unió kárára. Ezért Athanáz 1670 szeptember 4-ikére egy synodust (sobormare) hivott össze, hogy a dolgok fölött véglegesen határozhassanak. Hivatalos volt az egész clerus, esperesek, papok, továbbá a nemesek és a városok és falvak atyái egész Erdélyből, Bihar, Szathmár és Mármaros megyékből.

Jelenvolt körülbelül 1640 pap és sok ezer világi.

A zsinaton maga Athanáz elnökölt és három pontot tárgyaltak.

1. Az unió Decretuma.
2. Az egyházi fegyelem reformálása.
3. A püspök Bécsbe való elutazása.

Az első ülésen, szeptember 4-ikén a püspök több érvvel bebizonyítja a jelenlévőknek az unió úgy szellemi, mint anyagi hasznát. Kifejti, hogy a románok csak az unió elfogadásával szabadulhatnak azon szolgai állapotból, amelybe őket a reformátusok sodorták stb. A clerus nagyobb része mindjárt hajlandónak mutatkozott az unió elfogadására. kivéve egy pár papot Hunyad, Szeben és Brassó vidékéről, de némi érvelés után ezek is elfogadták az uniót.

Szeptember 5-én a módozatokat tárgyalták, amelyek szerint az uniót elfogadni hajlandók, t. i. a ritus és belső szervezet érintetlenül hagyása mellett. Miután tehát az uniót mind a két ülésen elfogadták, egy bizottság alakult az »Instrumentum unionis« fogalmazására, és azt végleg román nyelven következőképen fogalmazták. Azok számára. akik a román nyelvet nem értik, adom itt a latin fordítását is, a mint azt Nillesnél találtam.

Noi sub semnatii, episcopul, protopopii si tot clerul besericei romanesci din Transsylvania si din partile unite cu dinsa, facem cunoscut prin aceasta tuturor celor ce se cuvine, si mai ales ordinilor tierei Transsylvaniei. Că considerand nestatornicia vietii omenesci si nemorirea sufletului (de care trebue se avem cea mai mare grijă din toate) am inchiat liberi si de buna voia din indemnul lui Ddieu unirea cu beserica romano-catholica, si ne declaram prin aceasta commembri ai S. Matre beserici romano-catholice, primind, marturisind si crediend toate cele ce primesce, marturisesce si crede	Nos infrascripti ecclesiae Valachicae in Transylvania partibusque ei annexis Episcopus, archidiaconi ac clerus universus memoriae commens damus tenore praesentium, quibus expedit, universis, maxime inclytis Regni Transylvaniae statibus, considerata tum fluxa humanae vitae instabilitate tum etiam animae (cujus in omnibus potior cura habenda) immortalitate libere ac sponte, impulsuque Divini Numinis cum Ecclesia Romano-catholica unionem inivimus. Ejusdem S. Matris Romano-catholicae Ecclesiae commembra Nos tenore praesentium declaramus, omnia admittentes, profitentes ac

aceea, mai vertos acele patru punte, in care ne păream până acum a fi desbinati, care ni se propun si prin gratiosul decret si prin diploma Maiestatii Sale imperiali, si prin a Eminetissimului Archiepiscop, din care causa vrem ca si noi se ne bucuram de tot acele drepturi si privilegia, de cari se bucura preutii acelei-sante Matre baseri, dupa santele canone, si dupa legile fostilor regi ai Ungariei, asia si noi dupa prenumitul decret al Majestatii sale imperiali regali si a eminentissimului Archiepiscop, sene bucuram de acum in a-ante ca commembrii ai acele-asi beserici. Intru mai mare credentia si taria a acestora am intarit acest manifest al nostru cu subscriptiunea manei nostre si cu sigilul santului monasteriu din Alba Julia si cu sigilele proprie usuali.

Alba Julia in 5. Septembre anul 1700.

credentes, quae illa admittit, profitetur ac credit, praesertim vero illa quattuor Puncta, in quibus hactenus dissentire videbamus, quae etiam in clementissimo Decreto ac Diplomate Suae Sacratissimae Majestatis ac Eminentissimi Archiepiscopi Nobis insinuantur. Quapropter iisdem prorsus juribus ac privilegiis, quibus ejusdem S. Matris Ecclesiae presbyteri ex Indulto sacrorum canonum necnon Divorum quondam Regum utuntur. Nos quoque juxta praenominatum Suae Sacratissimae Caesareae Regiaeque Majestatis Decretum, necnon Eminentissimi Archiepiscopi amodo, et deinceps, uti ejusdem commembra, frui ac gaudere volumus. In cujus majorem fidem ac robur praesens manifestum Nostrum propriae manus syngrapha, necnon sigillis, tam Monasterii Nostri Albensis, quam propriis usualibus communimus.

Albae Juliae 1700. Die 5. Septembris.

Archiepiscopus Athanasius.

Az archidiakonok neveit a hely szűke miatt elhagyván, csak a számukat jegyzem meg; volt pedig Nilles feljegyzései szerint 54 esperes 1563 pappal. Clain történész szerint pedig volt 1640 pap, aki az uniót elfogadta.

A III-ik ülésen, miután most az unió decretumát elfogadták, 28 fegyelmi kánont szerveztek; mivel ezek célunkon kívül esnek, elhagyom. Végre még Athanáz Bécsbe való elutazását határozták el, aki egynéhány előkelő ember kiséretében az útra késznek nyilatkozott.

Még mielőtt Athanáz Bécsbe ment volna, irt még egyszer Kollonich prímásnak az egyház szomorú helyzetét vázolva. Elmondja, hogy mióta az unió kikiáltva volt, sok papot elűztek ok nélkül parochiájából, másokat megvertek, fogságba ejtettek és marháikat elhajtották. Sőt egyes templomok tornyait is lerombolták, ami az unió előtt soha sem történt. Ezen okokból — írja Athanáz — sokszor folyamodtak a Guberniumhoz, de semmi orvoslást sem kaptak. Ki is hallgathatta volna meg panaszaikat, midőn a Gubernium leginkább protestánsokból volt összeállítva. Athanáz második panasza Czirka János ellen volt, akiről állítja, hogy néhány évvel előbb a gyulafehérvári templomból néhány egyházi könyvet lopott, egynéhány paptársával Havasalföldre ment, onnan visszatérve püspöknek adta ki magát a nélkül, hogy fölszentelését bebizonyíthatta volna. Meghívtuk — mondá Athanáz — a zsinatra, de nem jelent meg; a zsinat tehát elhatározta, hogy Czirkát fogják el és erővel hozzák a zsinatra, ami meg is történt. Czirka azonban megszökött a kálvinista collegiumba, ahonnan a kálvinisták nem akarták kiadni, állítván, hogy Czirka is kálvinista.

Harmadik panasza a tíz hunyadmegyei pap ellen volt, akik kálvinista vallásra tértek át, megtartván a keleti ritust. Ezeknek tetteit ő »infamis«-nak nevezi, mert ezek úgy az Istent mint az egyházat és a királyt meg akarják csalni.

Végre még egyszer kéri Kollonichot, hogy írjon Bánfinak Czirka ügyében.

Ezek után Athanáz, bízva az isteni Gondviselésben és az emberi igazságban, legnagyobb télben elindult kiséretével együtt Bécsbe. Kisérete a következőkből állott: Melentius vikáriusa, Neurater Károly jezsuita, Rácz István egyházi kurátor és a még a kálvinistáktól örökölt kálvinista vallású titkára. Amidőn elindult, az egyházmegyei templom összes harangjai zúgtak mintegy Isten oltalmát kérve szeretett pásztorukra. Elindulásakor számos esperes, pap és rengeteg számú világi jött a püspöktől bucsúzni és szerencsés viszontlátást kivánni. A kálvinisták, bízva a 22 pontban foglalt panaszokban, fogságot jósoltak Athanáznak. Végre

tehát 1701 február 5-én megérkezik a püspök Bécsbe, hogy legmagasabb megerősítését megnyerje.

Ő megerősítését kérte Bécsben. Csak az a kérdés merült föl, minek a megerősítését. A görög-keleti püspökségre való megerősítését? Nem; hanem a görög-katholikus püspökségre. Nem is hitte volna Athanáz, hogy itt oly nagy akadályokba fog majd ütközni. Először is a processus informativusnak kellett magát alávetnie. A processus informativus előtt a görög-katholikus püspökségre vonatkozólag Kollonich a következőket határozá: »Quodsi opponatur, non reperiri modo subjecta tantae dignitatis capacissima, reponetur: si hoc tempore non habemus capacissima, inveniemus saltem capacia et summe necessaria, adeoque sufficientia pro nunc, donec efformentur capacissima . . . Si episcopi obligabuntur, ut in omnibus fidei rebus et animorum cura nihil resolvant, nihil exerceant sine praescitu assistentis catholico-romani theologi, qui nomine Suae Majestatis et collato salario per me, tamquam Primatem, episcopo adjungetur... ista subjecta promovenda si actu non sint capacissima ad episcopatum, succesive per assistentiam catholicorum theologorum reddentur capacissima«. Ebből is látszik, hogy Kollonich mennyire szerette Athanázt, mert dacára Athanáz gyenge készültségének talált okot és módot arra, hogy készültsége megerősítésének útban ne legyen. Ez a katholikus theologus mindaddig a püspökök mellett volt, amíg rá szükség volt. Hogy mily nagy hasznot hajtottak ezek a jezsuita theologusok a püspökök mellett, kiviláglik Major Péter szavaiból, aki így jellemzi őket: amíg a püspök mellett a theologus volt, senki sem panaszkodhatott igazságtalanságról, a panaszok a theologus eltávozása után kezdődtek.

Ezek után megkezdődött a processus. A személyek, akik ebben a processusban résztvettek, a következők voltak: Kollonich mint elnök-bíró. Két jezsuita páter: Kapi Gábor Gebhardt Kristofór, mint commissariusok. Hevenesi Gábor mint Kollonich theologusa. Gróf Kálnoky Salamon mint

Erdély vicekancelláriusa. Fiáth János ennek titkára. Melentius, Neurather, Athanáz theologusa, Rácz és a kálvinista titkár.

Még mielőtt a processust megkezdték volna, Kollonich felszólította. Athanázt, hogy adja elő kivánságait. Athanáz kivánságait 8 pontban foglalta össze és a gyűlés elé terjeszté következő módon. Én csak rövid kivonatban fogom előadni.

1. Hogy az unió, amely már annyiszor dekretáltatott, fogadtassék el.

2. Hogy ő felsége erősítse meg Athanázt.

3. A püspök és clerus jogait ismerjék el mindenhol.

4. Adassék ki egy új, az 1698-ikihez hasonló diploma, mert azt sehol sem akarják respektálni.

5. A török háború alkalmával egy 36 frtos adót róttak ki a papokra, kéri, hogy az állam adja azt vissza, és ők azt iskolák építésére fogják fordítani.

6. Kéri, hogy adjon ki a király egy rendeletet Rabutinnak, hogy őt a kálvinista mágnások támadásai ellen megvédje.

7. Arra kéri az urakat, hogy hassanak oda, hogy a diploma oly módon legyen szerkesztve, hogy azt többé máskép‍ senki se értelmezhesse, amint az előbbivel cselekedték, és végre

8. A papok a tized fizetése alól legyenek mentesek.

A kardinális ezeket tekintetbe véve megigérte, hogy kérelmét a legfelsőbb forum elé fogja terjeszteni.

Ezek után következett a processus. Kollonich a püspök elé terjeszté az ismert 22 pontban lévő panaszokat. Ezekre pár nap múlva természetesen válaszolt Athanáz. Válaszát nem birjuk, de a következményekből itélve, nagyon jól sikerült, mert Kollonich nagyon meg volt elégedve. »Cardinalis testatus est, alienum esse a Caesaris et mente Romanae Ecclesiae, ut graeci ritus uniti sua tranquillitate dejecti ullo unquam tempore exturbentur e rebus humanis, sed contra, ut foveantur et consolidentur, optari ex animo.« Ami most következik, nagyon fontos egyházjogi szempontból. Itt van

alapja letéve a gyulafehérvári metropolia azon ősi jogának, hogy érsekét szabadon választhatja. Liberum itaque dari clero Valachico, quoties sedem suam episcopalem vacare contingeret, tres arbitrio suo delectos pontificii candidatos offerendi in scriptis. Caesarem uni ipsorum suo adfuturum suffragio, ut is demum prae reliquis collocetur in cathedra et Valachicam gubernet ecclesiam. Viszont kivánja a kardinális, hogy az egyesült püspökök is letegyék a trienti zsinatban előírt esküt. Athanáz azt 1701 március hó 24-én le is tette.

Március 7-én még 16 pontból álló reversalist is adott Athanáz, amely leginkább felelet volt a kálvinisták és ellenségei által beküldött panaszokra. Midőn így dolga majdnem egészen rendben volt, ő a III-ik pontban egy elvi jelentőségű kérdéssel állott elő, állítván, hogy neki scrupulusai vannak a Bukarestben történt püspöki ordinatiójával szemben és kérte a prímást, hogy engedtessék meg neki, hogy újból ordináltassék. De Róma ezt megtagadta.

Ezek után ezen reversálist 3 példányban leírták. Egyet Kollonich, egyet a pápa és egyet az erdélyi kancellária számára.

Mindent rendbe hozott a processus. Athanáz a rágalmaktól tisztázva, csak épen királyi és pápai megerősítését várta, ami nem is késett sokáig, mert az 1701 március 19-éről keltezett decretum Athanázt püspökül megerősítette.

Collatio episcopatus Athanasio facta.

Nos Leopoldus etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis: quod Nos pro ea qua in procurandis fidelium animarum subditorum nostrorum pastoribus, cura et sollicitudine, perpensis singularibus iisque eximiis fidelis nostri Athanasi, per Transsylvaniam et partes eidem annexas ritus graeci Episcopus meritis animique dotibus, doctrina item et eruditione, ac omnibus grata exemplarique ipsius vita, moribus et aliis virtutibus, quibus ipsum ab Altissimo insignitum esse ex singulari magnorum ministrorum nostrorum relatione cognovimus. Eundem itaque Episcopum, veluti personam idoneam,

bene meritam Nobisque gratam, in Episcopum nationis Valachicae, in Transsylvania partibusque eidem annexis, summumque Praelatum ac pastorem antelati populi Valachici, nunc per mortem et decessum Reverendi olim Teophili, ejusdem episcopatus ultimi possessoris, de jure et de facto vacantem, jure patronatus nostri regii, quod generaliter in conferendis universis Provinciae Nostrae Transsylvaniae partiumque eidem annexarum ecclesiis et beneficiis, divorum quondam Hungariae regum praedecessorum videlicet Nostrorum felicissimae reminiscentiae optimo jure habere et exercere dignoscimur; assumendum, nominandum, eligendum, ac insuper etiam in nostrum Consiliarium declarandum eundemque episcopatum, cum cunctis juribus, emolumentis et fructuositatibus quocunque nomine vocitatis, ad eundem de jure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, praefato episcopo dandum et conferendum, deinde ad capessendam ejusdem episcopatus possessionem per thesaurariatum nostrum, in praeattacta Transsylvaniae provincia constitutum, installandum esse duximus; imo assumimus, nominamus et eligimus, praesentamus, damusque et conferimus, quin imo pro peculiari nostro Caesareo-Regio, quo erga antelatum Episcopum ducimur, affectu, pro sui ac nationis suae honore et existimatione torque aureo cruceque in eodem pendente, effigieque nostra Caesarea Regia adornata et de uno in alterum condescendenda et devolvenda condecorandum et honorandum esse voluimus; ita tamen ut idem Summo Sanctae Ecclesiae Romanae Pontifici, nobis ac moderno ac pariter futuris Archiepiscopis Strigoniensibus obediens ac in omnibus justis et licitis rebus, et negotiis fidelis esse debeat et teneatur; Fidei Professionem amodo in posterum tam idem Episcopus, quam et successores ejusdem quin imo et alii ejusdem ritus sacerdotes, qui nimirum episcopatu et aliis beneficiis uti, frui et gaudere voluerint, emittent; litterae donationales et collationales a nemine alio, nisi a Nobis tamquam rege Apostolico, per Cancellariam Nostram Aulico-Transsylvanicam expediendas implorabunt et impetrabunt. Harum nostrarum vigore et testimonio Lite-

rarum mediante. Datum in civitate Nostra Viennae Austriae, die decima nona mensis Martii anno domini 1701. Regnorum nostrorum Romani 43, Hungarici 46, Bohemici vero 45.

Leopoldus Comes Samuel Kálnoki
Joannes Fiáth.

Ugyancsak ezen a napon küldött a király egy iratot Apor István thesaurariusnak, amelyben neki megparancsolja, hogy, ha Athanáz haza jön, tartsa meg ő, a király nevében, Athanáz installációját; ami június 25-ikén meg is történt a legnagyobb pompa mellett.

A királyi megerősítés megvolt; de Athanáznak még mindig hiányzott a pápai praeconisatio. Kollonich bíbornok elküldte ugyan Rómába a processus informativus iratait felülvizsgálat végett — de itt ez iratokkal nem voltak tökéletesen megelégedve és így újabb adatokat is kértek Kollonichtól. A bíbornok a kivánt iratokat minél hamarább igyekezett megszerezni és elküldte Rómába, ahonnan a a megerősítés meg is jött, elfogadván mindazon pontokat, amelyeket Bécsben fogadtak el, kivéve a harmadik helyen lévőt, amelyben újra való felszentelését kéri.

Így tehát evvel az unió alapja le volt téve. Athanáz püspök elérte célját, hogy szivének legfőbb óhaját teljesítse, t. i. népét visszahozni az egyedül üdvözítő katholikus egyházba, ahonnan az idő viszontagságai folytán el lett szakítva.

Röviden összefoglalva a dolgot: melyek tehát az unió okai? Az unió okai először a szolgai helyzetből való felszabadulási mód; másodszor a kálvinistáktól való megmenekvés; és harmadszor a meggyőződés. Azt szeretik nekünk a görög-keleti urak leginkább szemünkre vetni, hogy őseink nem meggyőződésből — hanem politikai okokból tértek vissza. Dato sed non concesso, hogy ez így van, evvel még sem bizonyítanak semmit, mert itt vagyunk mi 200 évvel későbben, akik értjük az unió magasztos célját és lelkesedünk érte, készek lévén életünket is hitünkért áldozni.

Az 1698-ki unió Decretumának authenticitását újabb időben, szereplési viszketegből, sokan, de különösen egy Romániában élő görög-katholikus úr támadta meg, akivel a következő fejezetben fogok foglalkozni.

Felelet Densusian álokoskodásaira.

Ki ez a Densusian? egy Magyarországon nevelkedett gör.-kath. ember, aki felületes készültségével itt boldogulni nem tudván, elment Romániába szerencsét próbálni. Szerencséje volt, mert nemsokára — jogász lévén — nagy történész számba ment odaát. Magyarországon 1879-ben az egyetemi könyvtárt kutatván, Hevenesi iratai közt megtalálta az 1698-ki uniónak eredeti decretumát, amely addig ismeretlen volt.

Ez az ember nem elégedett meg avval a hírrel, hogy ő megtalálta az eredeti decretumot, hanem tovább ment. Hízelegni akart a romániai görög-keletieknek, hogy ő görög-katholikus létére, megtámadja az uniót, amely a görög-keletiek szemében nagy gerenda. Csodálkozom, hogy ez az ember elég vakmerő volt állítani olyan dolgokat, amelyek még legkisebb hírnevét is tönkretették. Hiába, ilyenre viszi az embert a felületesség.

Először a »Gazeta Transsylvaniei«-ben kezdett az unió ellen írni — amit aztán egy külön kis füzetecskében adott ki.

Azt állítja ez az úr, hogy »az eredeti manifestum (1698-ki) egy szóval sem említi azt, hogy a gyulafehérvári román egyház a négy dogmatikai pontot elfogadta volna;« továbbá állítja, hogy »az 1698-ki synodus egyetlen egy katholikus dogmát sem fogadott el.« Ebből aztán azt következteti Densusian úr, hogy az unió nem volt semmiféle dogmatikai unió, hanem »egyszerű egyházi alliance« »simplă aliantia besericésca,« amilyent két állam között találhatunk.

A Densusian elleni érvelésnél jónak találtam a »Cestiuni din dreptul și istoria bisericei românesci unite« című apo-

logetikus munkát fölhasználni, mivel ott Densusian ferde érvelései annyira tönkre vannak téve, hogy maga Densusian is jónak látta ezekre nem felelni.

Densusian úr szerint az erdélyi román egyház az unió idejében »keleti orthodox« egyház volt. Ezért tehát, az erdélyi román egyházban, 1698-ban, e fogalom »egyház« ugyanazon jelentéssel birt, amelylyel most Erdélyben a »keleti orthodox« egyház bir.

Siaguna, a nagy »keleti orthodox« metropolita, egyházjogában így definiálja az egyházat: »Biserica este totalitatea acelor individi cari sau invoit ... intro credință«. »Az egyház azon individuumok összessége, akik egy hitben egyeztek meg.« E nagy orthodox szerint, csak azon egyének tartoznak valamely egyházhoz, akik ugyanazt a hitet vallják.

Az 1698-ki manifestumban többször is hangoztatják a synodus atyái hogy »ejusdem Sanctae Romanae Ecclesiae commembra nos per has literas declaramus.« Már most, Siaguna meghatározása szerint, amidőn az 1698-ki synodus atyái »commembra Romanae Ecclesiae esse« nevezték magokat, azon individuumok összességébe léptek, akik a katholikus hitet vallják és fogadják, és ezáltal nem egy, hanem a »sfintei catolicescei biserici a Romei« összes dogmáit fogadták el.

E synodus atyái 1698-ig »mădulări« »commembra«-i voltak a »keleti orthodox« egyháznak Densusian úr szerint. Mint a »keleti egyház« commembrái, magától értetődik, hogy annak dogmáit is vallották. Az 1698-ki synodusban azonban deklarálták ugyanazon atyák, hogy mostantól kezdve nem a »keleti orthodox«, hanem a »Sancta Romana Ecclesia commembrái.« Amiből világosan következik, hogy azóta nem a »keleti orthodox«, hanem a katholikus egyház dogmáit vallották. Densusian úr érvelni is kezd. Midőn a manifestum — szerinte expressis verbis — nem mondja ki, hogy dogmákat fogadott, ami szerintünk absurdum. érvelni kezd a manifestum utolsó szakából, amit Athanáz saját kezével adott hozzá. »Sed ea conditione inimus unionem, ut

nostra religio (legea nostra) ritus Ecclesiae, liturgia, jejunia… integra maneant.«

Densusian úr a »legea nostra« szavaknak »fides nostra« értelmet ad; mintha Athanáz azt mondta volna, hogy a synodus azon hit mellett marad, amelyet ezelőtt vallott, semmit sem változtatva azon.

Athanáz ezen szavai, amint Densusian is elismeri, csak ismétlése a manifestumban foglalt föltételeknek. A föltételek a manifestumban a következők: »Verum ea ratione nos cum Sancta Romano-catholica ecclesia unimus ejusdemque membra nos declaramus, ut nos et successores nostros »*din obiceiul besericei nostre*« in nostrae ecclesiae orientali *ritu* (obiceiu) nemo perturbet; sed omnes ceremoniae, festa et jejunia ut hucusque erant, ita et in futurum maneant; et habeamus libertatem ea secundum calendarium vetus peragendi.« Az unió feltétele tehát nem az volt, hogy a régi hit megmaradjon, mert akkor nem is vallhatták volna magokat »commembra Ecclesiae Catholicae«, hanem hogy őket »nemo perturbet in nostrae ecclesiae orientali ritu,« mert az »obiceiu« szónak más értelme nem is lehet mint »ritus«, amint ezt a következő szavak is megmagyarázzák: »ceremoniae, festa et jejunia amelyek mind ritualis és fegyelmi dolgok.

A manifestumban foglalt unió feltétele tehát az, hogy megmaradnak a keleti ritus és disciplina mellett. Ezért Athanáz, midőn a manifestum végén a föltételeket ismétlé, csak ezt ismételhette. Ezen okból a »legea nostra« »nostra religio« Athanáz ismétléséből más értelemmel nem birhat, mint a manifestumnak »obiceiu nostru« szavai, azaz a ritus és a disciplina. Hogy a »legea nostra«-nak csakugyan ez az értelme van, kilátszik megint Athanáz szavaiból, aki a »legea nostra« szavakat magyarázni akarván mondja, azaz: slujba Bisericei, lithurgia și posturile — ritus Ecclesiae, liturgia, jejunia.«

Világos tehát, hogy a »lege«-nek nem »fides, hit« értelme van, hanem az »obiceiu« értelme, ami ritus Ecclesiae, liturgia, jejunia-t s más ilyest jelent, amelyeknek posses-

siójában »nemo perturbet.« Ezek után konstatáljuk az eredményt.

1. Az 1698-iki manifestumban a synodus atyái, amidőn magokat »commembra Ecclesiae Romano-Catholicae« deklarálták — ezen egyház összes dogmáit elfogadták, elhagyván a »keleti orthodox« egyház dogmáit, amelynek addig »commembrái« voltak.

2. Az 1698-iki manifestumban a synodus atyái érintetlenül conserválták egyházukban a keleti ritust és disciplinát.

Ezekből láthatja Densusian úr, hogyha az ember felületes, mily absurd következtetésekre jöhet. Es ezzel Densusian úrral végeztünk.

Még röviden beszélni fogunk az unió hatásáról a román egyházra és népre, politikai és társadalmi szempontból. Erről a következő fejezetben.

Az unió befolyása a román egyházra és román népre politikai és társadalmi szempontból.

Volt alkalmunk az első fejezetben a román egyház szolgai állapotáról meggyőződést szereznünk. Csak higgadt gondolkozásmódra van szükségünk, hogy az unió áldást-terjesztő gyümölcseit elismerjük. Az összes román írók és államférfiak, valláskülönbség nélkül, kénytelenek az unió nagy hasznát, politikai és társadalmi szempontból, elismerni.

Mindenekelőtt a románok az unió által megszabadultak a kálvinista járom alól, és mint szabad emberek gyakoroltak jogokat is – míg azelőtt csak kötelességeket ismertek. Könnyű módon megmenekültek azon, a román nép szokásaival teljesen ellenkező, kálvinista hittől, amely elébb-utóbb tönkretette volna a román egyház legkisebb autonomiáját is. Hisz is volt alkalmunk, arról a híres román egyházi autonomiáról meggyőződnünk. Egy olyan hitet fogadtak el, amely az ő szokásaiknak és előbbi hitöknek tökéletesen megfelel. Közelebb jutottak ezáltal Rómához, a

tudományok és fölvilágosodás bölcsőjéhez, úgy hogy bátran mondhatták magukról, hogy nyelvünk és hitünk forrása: Róma. A román fiatalokat a metropoliták Rómába kezdték küldeni theologiai tanulmányokra, onnan ezek visszatérve világosságot hoztak magokkal, hogy azt a clerus és a nép között terjeszszék. Ezekből lesznek a metropoliták, akik állásuk méltóságát fölfogva, népük és egyházuk védelmére szólni, bármikor készek — és eredménynyel. Míg az unió előtt? Ismerjük II-ik Sáwa esetét.

Legfőbb és legfontosabb gyümölcse az uniónak az, hogy ezáltal a nyugati civilizált népek vallását fogadták el — amiért soknak pártfogását és nagyrabecsülését nyerték ki, ellenségeikkel szemben.

A román irodalom, a román történelem az unióban leli forrását. Száz meg száz évvel az unió előtt és az unióig, egyetlen egy román felsőbb iskolát sem tud nekünk a történelem fölmutatni — egyetlen egy tudományos férfiút sem találunk; még a magasabb papi állásokra kiszemelt férfiak is alig fölvilágosodattabbak a többinél. Míg az unió után, a metropoliták úgy képzettség, mint műveltség tekintetében a többi nemzetek püspökei mellett mindig megállták a helyet. De nemcsak a metropoliták birtak műveltséggel és képzettséggel az unió után, hanem az alsóbb clerus is. Ők a clerus neveléséről csakhamar gondoskodtak a balázsfalvi iskolák emelésével. Ezek a románok első iskolái. Itt tanították legelőször a magasabb tudományokat a román nép számára. Innen árad ki a világosság, amely nemcsak a magyarországi románokra vet világosságot, de még a politikai határon túl lévő románokra is. Az összes görög-keleti román írók a román nép műveltségének kezdetét az uniótól és a balázsfalvi iskoláktól származtatja. Missail, egy nagy román irodalmi férfiú a »Buletinul instrucțiunei publice«-ben (Bucurescĭ 1866. p. 105.) a következőket írja: »Míg nálunk (Romániában) alig találunk két-három görög zúgiskolát (t. i. a fanarioták idejéről beszél), addig a hegyeken túl, Balázsfalván valódi román iskolák virágoztak« . . . Az unió által egy új korszak kezdődik a románok művelődésére.

Micul Clain János — írja — az erdélyi műveltségnek első alapítója. (Ez Balázsfalva alapítója, Innocentius Clain püspök volt.)

Így nyilatkoznak és nyilatkoztak a nagy görög-keletiek mindig az unióról. Csak pigmeus emberek, akiknek sem tudományuk, sem műveltségük, lármáznak és debachálnak ellenünk. Mi görög-katholikusok, akik legjobban tudjuk, hogy mit hozott nekünk az unió, nem birjuk eléggé hálálni Lipót magyar király atyai gondoskodását, Kollonich jóakaratát s Athanáz higgadtságát és okosságát, hogy bennünket is a nyugat civilizált népei közé soroztak. Áldott legyen emlékök.

10—19 19.

és szivet-lelket **megnyerően tárgyalja.** Azért már évekkel ezelőtt elhatároztam, hogy a hasonló tárgyú külföldi termékek egyik legjelesebbjét, **Katschthaler János felszentelt püspök és salzburgi kanonok** latin nyelven írt **Dogmatikáját,** többekkel együtt magyarra fordítom és kiadom. Ezt a művet pedig azért választottam, mert eléggé terjedelmes és kimerítő s e mellett kitünő tulajdonságokkal ékeskedik, minek folytán a szakértők által föltétlen magasztalással fogadott és ajánlott mű nemcsak Európa különböző országainak katholikus hittudományi intézeteiben, hanem Amerikában is nagy számban elterjedt.

A mű tartalma a következő:

Az I. kötet az egy Istenről, a Szentháromságról és a teremtő Istenről szól.

A II. kötet az áteredő bűnt, a megtestesülést és a megváltást tárgyalja.

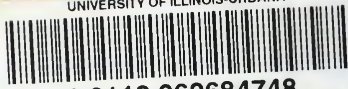
A III. kötet a szentmalasztról értekezik.

A IV. kötet a szentségekről általában, a szentelményekről, a keresztségről, a bérmálásról és az Oltáriszentségről, valamint a szent miseáldozatról oktat.

Az V. kötet a többi szentségekről szól.

Végül a VI. kötet az utolsó dolgokról szóló tant foglalja magában.

Budapest. Az Athenaeum r. társulat könyvnyomdája.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 062684748